

Menderes Nysa'sı Gerontikon'u

Francesco D'Andria

Musa Kadioğlu, *Das Gerontikon von Nysa am Mäander*. Mit Beiträgen von Wolfgang Blümel, Yusuf Kağan Kadioğlu, Selma Kadioğlu, Canan Özbil und Raşan Tamsü Polat (Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft; Philipp von Zabern 2014). VIII, 84 resimle birlikte 204 Sayfa, 81 Levha ve 13 Plan (Forschungen in Nysa am Mäander 3.) ISBN: 978-3-8053-4851-5.

DOI: 10.1501/Andl_0000000446

Türkiye'deki antik anıtların arkeolojik araştırma ve restorasyon çalışmaları son yıllarda büyük bir gelişme kaydetti: yaklaşık 110 Türk ve 34 yabancı ekip, Anadolu'nun Prehistorik Dönem'den Ortaçağ'a kadar geniş bir kronolojik çerçevede yer alan en önemli sit alanlarında çalışmaktadır. Büyük bir destek de biyoarkeolojiden arkeometriye kadar birbirinden çok farklı alanlardaki bilimler arası araştırmalarla sağlanmıştır; çok özel konular üzerindeki araştırmalar ve topoğrafik yüzey araştırmaları gelişti, ayrıca son yirmi yılda Türkiye'nin her yerinde açılan çok sayıda üniversitenin arkeoloji enstitülerinin girişimiyle uluslararası ekipler kuruldu. Bu dinamik gerçeklikle söz konusu araştırmaların bilimsel sonuçlarının yayınlanma çabası benzerlik göstermemektedir. Bu Akdeniz'deki diğer önemli alanlarda da görülen benzer bir durumdur.

Yakın dönem araştırmaları arasında Nysa da yer almaktadır. Kalıntıları Maiandros'un orta vadisi boyunca, Mesogis Dağı'nın (Cevizlidağ) eteklerinde, Sultanhisar'ın 3 km kuzeybatısında bulunmaktadır. Ankara Üniversitesi'nin girişimiyle 1990 yılında Vedat İdil başkanlığında başlayan kazı çalışmalarına 2002-2007 yıllarında V. M. Stročka'nın yönetimindeki Alman ekibin katılımı ile ortak işbirliği başlamıştır. Her ikisi *Forschungen in Nysa am Mäander* dizisinde iddialı bir yayın programına sahiptir, bu seri üçüncü monografi kitabına ulaşmıştır. Sonuncusu Musa Kadioğlu tarafından hazırlanan *Gerontikon* olarak adlandırılan yapı hakkındadır. Daha önceki iki monografi kentin diğer önemli iki yapısına

ayrılmıştır: Tiyatronun *skene fronsu* (M. Kadioğlu, 2006) ve Kütüphane (V. M. Stročka, G. Hiesel ve S. Hoffmann, 2012).

Nysa *Gerontikonu*, 1907-1909 yılları arasında Prusyalı Albay Walther von Diest tarafından yürütülen kazılarda dikkat çeken yapılardan biridir ve 1913 yılında kazı sonuçları yayınlamıştır. Kazılar, 1921-1922 yıllarında Batı Anadolu'nun Yunanlar tarafından işgali sırasında Costantinos Kourouniotis tarafından yeniden başlatılmış ve *Archaiologhikon Deltion* (7, 1921-22, 1-88; 227-246)'da Yunanca bir makale olarak yayınlanmıştır. Kuzey tarafta ion yarım sütunlu dizide Hellenistik *Gerontikon*'un kalıntıları tespit edilmiştir.

Nysa'nın bu yapısıyla ilgili araştırmalar, 19. yüzyıl geleneğinde tipik filolojik arkeoloji yansımasıdır. Edebi metinlerle arkeolojik belgelerin birleştirilmesi eğilimini göstermektedir. Bu monografinin konusu olan yapıyla ilgili olarak Strabon'un metni önem kazanır (14. I. 43), burada Nysa çift kent gibi tanımlanmıştır (... ἔστι δ' ὄσπερ διπολις ...), uçurumun iki tarafında inşa edilen amphitiyatro (... συνάπτουσαν τὰς δύο πόλεις, τὸ δ' ἀμφιθέατρον κεκόσμηται ..., aslında *stadiion*dur ve önemli kalıntılarının bir kısmı korunagelmiştir); coğrafyacı yerleşimin doğu tarafına *Agorà* ve *Gerontikon* yapısını yerleştirmiştir. Yorumsal çerçeve, kentin Sparta'dan gelen oikistes tarafından mitolojik kuruluşu referansı ile karmaşıklaşır (Strabon, 14. I. 46); yapı geçen yüzyılın arkeologları tarafından Gerousia'nın önemli bir role sahip olduğu Sparta kentinin politik kurumlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu

“kısa devre yapmış yorum” George E. Bean tarafından şöyle ifade edilmiştir (Turkey Beyond Maeander, London 1971, 182): “This account may be verified on the ground today”. Yapının kuzey duvarında devşirme olarak kullanılmış Geç Hellenistik Dönem mimari öğeler, ilk araştırmalardan itibaren, halen burada yer alan MÖ I. yüzyıl ortalarına tarihlenen ion yarım sütunlu *portikonun* Strabon’un sözünü ettiği *Gerontikon* olduğunun kanıtı olarak gösterilmiştir. Bu yazıyı kaleme alan kişi gibi, Kadioğlu’nun araştırmalarından önce anıtı ziyaret eden kişiler tarafından, Orta İmparatorluk yapısının içine alınmış Geç Hellenistik Dönem yapısının bir parçası olan *portikonun* algılanması oldukça zordu: pilasterler daha sonraya ait olduğu açık olan bir duvarın içine yerleştirilmiştir. Bloklardan oluşan bir *stylobatın* üzerine oturtulmamıştır. Girlandlı ve öküz protomlu friz parçaları tüm yapıda ve arka duvarda yeniden kullanılmıştır ve üzerine pilasterler yerleştirilmiştir.

M. Kadioğlu’nun kitabı, başkanlığı altında yürütülen kazı çalışmaları (2006-2012) sırasında ortaya çıkan verilerin sistemli analiziyle bu sorulara çözümler sunmaktadır; aynı zamanda yapının kuzeyindeki jeoradar araştırmalarıyla Hellenistik *portikoya* bağlanabilecek kalıntıların varlığı tespit edildi. Bu sağlam temellere dayanarak yazar, *Gerontikon* olarak tanımlanan tiyatroya yapının bütünüyle MS II. yüzyıl ortalarında Sextus Iulius Maior Antoninus Pythodorus tarafından annesi Iulia Antonia Eurydice (109 no.lu yazıtlı heykel kaidesine göre 89) için (*ek diathekes*) inşa edildiğini ileri sürmektedir; stratigrafik ve jeofizik araştırmalar, ion sütun başlıklı pilasterlerin Orta İmparatorluk Dönemi duvarında kullanıldığını ve yakındaki Agora’nın doğu tarafını kapatan *portiko* yapısına ait olduğunu kesinleştirmiştir. Özellikle ilgi çekici olan ve derinlemesine incelenmesi gereken konu ise, özel bir hayırseverlik için Pythodorus’un sivil bir yapının mimari öğelerini kullanma imkânına sahip olmasıdır; ayrıca yapının *agora* ile şehircilik bağlamında sıkı ilişkisi nedeniyle *bouleuterion* olarak da kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Kadioğlu anıtı atfedilecek işlevler sorununu Frank

Sear tarafından önerilen tiyatro yapılarının sınıflandırılmasına referans vererek ortaya koymaktadır. Söz konusu yayında Nysa’nınki “an auxiliary-*odeion*” olarak tanımlanmıştır ve geleneksel *bouleuterion* (Yunanca kelimesinin doğru transkripsiyonudur, yazar tarafından Almanca metinde *buleuterion* olarak kullanılmıştır) yapısına *skene frons* eklenmesi sonucunda “mixed building” yapılar arasına yerleştirilmiştir. Plateia 2 ve *agora* alanına açılan anıtsal *propylonlu* dörtlü *portikonun* mevcudiyeti nedeniyle özel çift işlev atfedilmektedir: hem siyasi meclis yeri olarak hem de *odeion* gibi kullanılmıştır. Pythodorus ve ailesi için onur anıtı olduğu da göz ardı edilmemelidir (Funktion des Gebäudes, 25-26). Tüm bu veriler geleneksel tanımının hariç tutulmasını ve Pythodorus’un *odeionunun* belirlenmesini sağlamaktadır; söz konusu yapının adında *Gerontikon* teriminin kullanılması doğru olmayacaktır. Bu nedenle ya tırnak işaretinin arasında ya da “*Gerontikon* denilen” yapı olarak belirtilmelidir.

Kadioğlu’nun kitabı en ilginç Küçük Asya antik yapılarından biri için referans monografisi niteliğindedir; anıtı, topoğrafik çerçevesinin tarihinden, kazı buluntularına ve mimari, bezeme ve heykeltıraşi süslemesi araştırmalarına kadar tüm yönleriyle inceleyen sekiz bölümden oluşmaktadır. Kitap Almanca, İngilizce ve Türkçe dillerinde kapsamlı bir özet, içindekiler ve ekte yer alan S. Kadioğlu ve Y.K. Kadioğlu tarafından yapılan jeofizik araştırmaları ve Hellenistik Dönem mimari öğelerin kataloğu (190-200) ile sonlanmaktadır. Yunanca yazıtların incelenmesi yazar ve W. Blümel (89-94), katalog ve sikkelere sunumu C. Özbil (129-138) tarafından gerçekleştirilmiştir; R. T. Polat ise keramik ve küçük objelerin incelemesini tamamlamıştır (140-152); özellikle keramikler için malzemenin sunumundaki kriterler çok açık değildir (tipoloji ya da işlev). Çalışma, yüksek kalitede ve oldukça geniş kataloğun içinde yer alan mimari öğelerin çizimleri ve fotoğraflarla zenginleştirilmiştir (zeytin ağaçlarının içinde yer alan kentin anıtlarının renkli eğik hava fotoğrafları çok yararlıdır).

Araştırmaların kısa tarihi ve kazı verilerinin tanımlanmasından sonra yazar, Nysa kent yerleşimi içindeki yapının topoğrafik çerçevesini sunmuştur. Kent yerleşiminin dikgen planı 58,80 x 116,80 m'den (yaklaşık 200 x 400 roma ayağı) oluşan *insulalar* 1:2 oranına sahiptir. Asya kentlerinin yerleşim planlarında *insulaların* ölçüleri büyük farklılık göstermektedir; Aphrodisias'taki dörtgen *insulaların* şekli ve Hierapolis'in yaklaşık 29,60 x 75 m ölçülerindeki daha dar ve uzun *insulalarını* hatırlamak yeterlidir (Bkz. G. Scardozzi, ed., Nuovo Atlante di Hierapolis di Frigia, Istanbul 2015; Batı Anadolu kentleri için bkz. D. Parrish, ed., Urbanism in Western Asia Minor, Portsmouth, Rhode Island 2001). Levha 1'de Nysa kent dokusunun güzel bir rekonstrüksiyonu önerilmektedir ve yerleşim kontekstindeki çeşitli anıtların yerleştirilmesine olanak vermiştir. Ayrıca yükselti eğrileri de titiz bir şekilde yerleştirilmiştir. Ancak yolların okunması ve tanınması oldukça zordur, zira karmaşık bir işaretleme kullanılmıştır. Yolların kuzeyde, güneyde, doğuda ya da batıda olmasına göre N, S, E, O harfleri kullanılmış *plateialarda* 1 ve 2 rakamları kullanılmıştır. Tüm yerleşimin ve yol ağının genel planını gösteren, kullanımı daha kolay, doğu-batı doğrultusundaki yollar için birbirini takip eden rakamlar ve kuzey-güney doğrultusundaki yollar için harfler kullanılabilirdi.

Odeion, dörtgen biçimlidir ve 27,84 x 23,55 m ölçülerindedir; *cavea* 13 oturma basamaklıdır ve tonozlu altyapı üzerine oturan 4 *cunensa* ayrılmıştır; *insulanın* kuzey kısmında yer almaktadır ve *portikolu*, kuzeyinde dörtgen havuzlu geniş avludan (28,20 x 30,15 m) ve *propylondan* oluşan daha geniş anıtsal bir kompleksin parçasıdır. Geometrik motifli mozaik döşemenin ortaya çıkartılması son derece önemlidir. Bölgenin önemli canlılık dönemi olan MS IV. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Hierapolis'in önemli anıtlarının İmparator II. Costans tarafından restorasyonlarının yapıldığı dönemdir.

Tiyatro yapısının titiz incelemesi çalışmanın merkezini oluşturmaktadır. M. Kadıoğlu'nun Küçük Asya'nın Hellenistik-Roma

Dönemi'ndeki mimari ve heykeltraşi bezeme- siyle ilgili derin bilgisi, buluntular ile Rumscheid, Vandeput, Strocca ve diğerlerinin çalışmalarına dayanarak, Nysa tiyatrosunun *skene fronsuna* ayrılan 2006 yılında hazırlanan monografisinde olduğu gibi yapının ve mimari öğelerinin sistemli analizini yapmasını sağlamıştır. Bir önceki çalışmaya göre, Aphrodisias "Bauschule"de görülen difüzyonistik görüşe kıyasla, daha dengeli bir yaklaşımla Nysa tiyatrosunda çalışan ustalar tarafından stilistik çözümler uyarlanmıştır.

Kentte gerçekleştirilen sistemli kazılar ve keşiflerde sınırlı bilgiler elde edilmektedir (bu durum Laodikeia'daki örnekler için de geçerlidir); zira özellikle Olgun İmparatorluk Dönemi'ndeki görkemli anıtsallaştırma programlarını gerçekleştirmek için her merkez yerel olarak, karmaşık değiş tokuş ve etkilerin izinde kendi atölyelerini ve ustalarını oluşturmaktadır. Bu nedenle gelecekteki araştırmalar bu noktaları aydınlatmaya yönelik olmalıdır. Tek tek blokların analizi ve çizimi yazara, kenet ve mil tanımları aracılığıyla yapım aşamaları, olasılıkla MS 178 yılındaki depremden sonra yapılan restorasyon uygulamaları, şantiye organizasyonu ile ilgili bilgiler ve bezemenin farklı bölümlerinde çeşitli ustaların uygulamaları ve bulduğu çözümlerin meydana getirdiği farklılıkları belirleme olanağını sağlamıştır. Gelecekteki araştırmaların geliştirilmesi kapsamında, T. Ismaelli'nin (Ist. Mitt. 63, 2013, 267-324) Hierapolis'te şantiyelerin organizasyonu ve çoğunlukla depremlerin neden olduğu rekonstrüksiyonlar ve yeniden yapımlar aracılığıyla "yapıların biyografisi"ni çıkartarak yaptığı araştırmalar yer almalıdır. Bu konuyu tamamlayan, mermerlerin sistemli arkeometrik analizi ve taş ocaklarının belirlenmesi çalışmalarının yürütüldüğü *Marmora Phrygiae* Projesi'nin sonuçları yayın aşamasındadır. Böylece uzmanların geleneksel yaklaşımlarını aşarak bütüncül bir antik mimari okuması yapmasını sağlamaktadır. Yazarın araştırması da bu doğrultuda ilerlemektedir. Petrografik analizlerle Eskişehir yakınlarında, Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen devşirme sütunlar, kaideler ve sütun başlıkla-

rında, Antoninler Dönemi inşaatlarında kullanılmış beyaz-grimsi kalker ocaklar tespit edildi. Beyaz mermerlere gelince (leicht grauer), % 38 olasılıkla Aphrodisias kökenlidir (124-125), ancak referans veri tabanının nasıl oluşturulduğu açık değildir; yapılarda kullanılmış mermerlerin çoğunun Maiandros Vadisi'ndeki en yakın yerlerden, Hierapolis khorasında belirlenen taş ocaklarından geldiği unutulmamalıdır.

Bir diğer önemli konu, *skene fronsun* iki düzeninde ve arka duvarda görülen ikonografi programıdır (95-100; Lev. 11-13, çeşitli restitüsyon önerileri); yazar bunu yazıtlı kaideler ve heykel parçalarıyla titizlikle oluşturmuştur. Ortada Antoninus Pius, zırhlı, boyut olarak daha büyük ve daha itinalı bir şekilde betimlenmiştir. Olympia'daki Herodes Attikus Nymphaeumu'nda olduğu gibi imparatorluk ailesi betimleri Pithodorus ve ailesinde olduğu gibi sivil kişilerle yanyanadır: kronolojisi Marcus Aurelius ve Genç Faustina'nın MS 147 yılında doğan kızı Domitia Faustina'nın heykeliyle ve *terminus post quem* olan 161 yılında ölen Antoninus Pius ile belirlenmiştir. Kaide üzerindeki heykel prensesin ilk yıllarına ait olmadığına göre, çeşitli kişilerin biyografisiyle mukayeseli olarak betimlerin artışında MS II. yüzyılın III. çeyreğini düşünmek gereklidir; bu çerçevede *skene fronsun* bezeme kronolojisi değerlendirilerek yazar tarafından fazla bir kesinlikle II. yüzyılın 40'lı yılları önerilmektedir (späthadrianisch-frühantoninisch), ancak yüzyılın ikinci yarısına da inebileceği düşünülmelidir.

Monografi yapının, kuruluşundan Bizans Dönemi'ndeki (XI-XII. yy.) uygulamalara kadar

süren beş gelişim evresinin tanımlanmasıyla son bulmaktadır; yapının genel 5 gelişim dönemi ve 4 "Bauphasen" arasındaki ayırım okumayı yorucu hale getirmektedir. 5. döneme karşılık gelen özel bir "Bauphase"yi doğrulayan bir yapı yoktur: sadece sikkeler ve az sayıda keramik parçası bulunmuştur. Büyük olasılıkla daha geçe tarihlenen yapılar, kazının tiyatro yapılarının boşaltma-kaldırma aşamalarında kaldırılmıştır. Bu diğer benzer Akdeniz kontekstlerinde, gösteriler ve konserler için kullanılmak amacıyla yaygın olarak uygulanan bir yöntemdir. Stratigrafik yöntemle bu yapıların daha sonraki evrelerini ortaya çıkartarak tiyatro arkeolojisinin gerçekleştirilmesi, F. Masino, P. Mighetto ve G. Sobrà editörlüğünde hazırlanan yeni bir kitapta açıklandığı gibi (Restoration and Management of Ancient Theatres in Turkey, Galatina 2012), kaçınılmaz bir şekilde gereklidir.

M. Kadioğlu'nun kitabının okunması sadece Nysa Odeion'uyla ilgili değil, genel mimari kültür ve Küçük Asya kentlerinin şehircilik gelişimiyle ilgili, bölgesel ilişkiler ve imparatorluk başkentiyle bağlantıların karmaşık sistemi içinde "civic competition" dinamiklerini harekete geçiren pek çok tartışmayı da açmaktadır. Yazara, yerinde ve sağlam bir bilimsel yöntemle, organizasyon becerilerinin yardımı ve uzmanlığı sayesinde antik Akdeniz'in bu olağanüstü topraklarında yeni arkeoloji projelerinin geliştirilmesini sağladığı için müteşekkirimiz (Çeviren: Dr. Nalan Fırat).

Francesco D'Andria, Profesör Emeritus, Salento Üniversitesi, Lecce